

Ekim Devrimi Kadınları Kurtarabilir miydi?

Hülya Osmanağaoğlu

18. yüzyılın sonunda gerçekleşen Fransız Devrimi ile başlayan ve 150 yıl boyunca peşi sıra gelen sınıf mücadeleleri, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkan devrimler, mücadele içinde yer alan erkeklerin özgürleşme/kurtuluş paradigmaları ile şekillendi. Bu yıllar içinde kadınlar esen özgürlük rüzgârlarının kendi hayatlarında bir değişiklik yaratmadığını gördükçe örgütlendiler ve sokağa çıktılar. Kadınların özgürlükleri için verdikleri mücadele, hemen her sınıftan kadını kimi zaman farklı örgütler içinde kimi zaman ise sınıfları dikey kesen bir bileşimle ortak örgütlerde şekillendi ve yol aldı.

Kadınlar bir tercihle kadın haklarını savunmak için değil yaşam koşullarının dayatması sonucu mücadeleye başladılar. Toplumsal sarsıntıların ve devrimci dönüşümlerin hızla boy verdiği 19. yüzyılda kadınların yaşam koşulları da dönüşmek zorundaydı. Dönemin kadın hareketinde üst ve orta sınıf kadınlar mülkiyet, miras, eğitim ve evlilik içi kadın erkek ilişkilerini sorgularken işçi kadınlar da çalışma koşullarını dönüştürmek, çalışma yasaklarını aşmak için hem devlet ve sermaye ile hem de erkek işçi sınıfıyla mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Kuşkusuz bu, işçi kadınların da ev içindeki erkek egemenliğini sorgulamadığı anlamına gelmiyordu. Bu nedenle de 19. yy sonları ve 20. yüzyıl başlarında kadınların sınıf mücadelesi içindeki konumları önemli tartışma alanlarından biri haline geldi.

Nihayetinde 1900'lerin başında Avrupa'yı sarsan sınıf mücadelesi ve savaş 1917'de Rusya'da proletaryanın iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Ekim Devrimi'nin ardından iktidarı ele geçiren Bolşevikler, kadınlara yönelik düzenlemelerle düşüncelerini hayata geçirmeye başladılar. Kadınların siyasal ve toplumsal süreçlerde aktifleşmesi evlerden çıkıp fabrikalarda sendikalarda ve en nihayet [Bolşevik] parti saflarında toplumsal hayata katılması Bolşeviklerin birinci hedefi olmuştu. Bu amaçla kamusal alanda gerçekleştirilen düzenlemelerin ötesinde 20. yüzyılda neredeyse tüm dünyadaki sosyalist örgütlenmelerin model alacağı Bolşevik Parti Kadın Seksiyonu "Jenotdel" kuruldu. Jenotdel'in sosyalistlerin kadınların kurtuluş perspektifinin simgesi haline gelmesi yüz yıl önceki feministlere yönelik "mücadeleyi bölme" suçlamasını da bugüne taşıdı. 20. yüzyıl boyunca, özellikle ikinci dalga feminist hareketin yükselişiyle, nasıl bir kadın kurtuluş hareketi sorusu, Jenotdel gibi "Parti"ye bağlı bir komünist kadın örgütü mü, bağımsız feminist mücadele mi ikiliği üzerinden süregeldi. Bu nedenle bugün Ekim Devrimi'nin yüzüncü yılında Bolşeviklerin (ve aslında dönemin sosyalist hareketinin)

kadın politikalarını tartışmak sadece tarihi yeniden ele almakla sınırlı bir anlam taşımının ötesine geçerek güncel feminist politikaları da tartışmayı mümkün kılıyor.

Bu çalışma çerçevesinde Bolşeviklerin kadın mücadelesine ilişkin görüşlerini tartışmak için teorik politik yaklaşımlarının temel referansı olan Marksist teorinin Bolşeviklerin mücadele yıllarındaki ve hemen öncesindeki somut politik yansımalarına bakarak başlanacak. Paris Komünü'nün kadın politikaları, Kollontay, Clara Zetkin ve Rosa Luxemburg gibi kadın önderlerin görüşleri ve dönemin feminist hareketine yaklaşımları, Ekim Devrimi'nin kadın politikalarının arka planı olarak ele alınacak. Ardından Ekim Devrimi'nin ilk yirmi yılında kadınların elde ettikleri kazanımlar ve bu kazanımları nasıl kaybettikleri tartışılacak. Bu tartışma bölümünde aynı yıllarda en yüksek noktasına ulaşan birinci dalga feminist hareketin talepleri, örgütlenme anlayışı, kazanımları ve geri çekilme nedenleri ile karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilecek.

1-Feminist kuramsal yaklaşımlar

Kapitalizmle birlikte kadınların yığınsal olarak işgücüne çekilmesi başladı. 18. ve 19. yüzyıllarda kadın ve çocuk emeğinin ucuzluğu ve daha az örgütlü oluşu sermayenin tercihinde belirleyici faktör haline geldi. Ancak kadınların ev içindeki iş yükleri devam ederken Engels'in *Ailenin Devletin Özel Mülkiyetin Kökeni*'nde öngördüğü biçimde* işçi ailelerinde kadın ve erkek işçi arasındaki eşitsizlik ortadan kalkmıyordu. Kadın işçiler bir yandan ücretli emek gücünde sadece kadın oldukları için daha niteliksiz ve düşük ücretli işlerde çalışırken diğer yandan ev içinde çocuk, yaşlı bakımı, yemek temizlik gibi işlerden sorumlu olmaya devam ediyorlardı. Yani aile içinde kadınlarla erkekler arasındaki asimetrik ilişki süregidiyordu. Kadınların ev içinde harcadıkları karşılıksız emeğe ilişkin analizler ve bu bağlamda aile, 1960'larda ikinci dalga feminist hareketin yükselişiyle yeniden gündemin ön sıralarına yerleşti. Kapitalizm- ev içi emek ilişkisi ve bağımsız bir sistem olarak patriyarka üzerine yaklaşımlar maddeci feministlerin temel ayırım noktalarını oluşturdu.

Feministler aile, ev içindeki karşılıksız kadın emeği, kadınlara yönelik erkek şiddeti, heteroseksüellik, ırk cinsiyet ilişkileri, beden ve cinsellik gibi bağlamlarda kadınların ezilmişliğini sorgularken hiç kuşku yok ki belli bir tarihsel gelişimi göz önünde

---

* Cinsel aşk ancak ezilen sınıflar içinde, yani günümüzde proletarya içinde, kadınlara kurulan ilişkilerin gerçek kuralı olabilir ve ancak proletarya içinde durum böyledir; bu ilişkiler toplum tarafından ister onaylansın ister onaylanmasın. Ama burada, klasik tek eşliliğin bütün temelleri yıkılmıştır. Burada hiçbir mülkiyet -tek eşliliği ve erkek üstünlüğü bu mülkiyet korunsun ve mirasçılara geçsin diye kurulmuştur- bulunmaz: öyleyse bu sınıfta erkek üstünlüğü yararlı hale getirmek için hiçbir uyarıcı yoktur. Üstelik bunu sağlamak için gerekli araçlar bile eksiktir; bu üstünlüğü koruyan yalnızca mülk sahipleri ve onların proleterlerle olan ilişkileri için mevcuttur; tuzluya oturur; öyleyse para yokluğundan işçinin, karısı karşısındaki durumda hiçbir geçerliliğe sahip değildir. ...Ve üstelik, büyük sanayi kadını evden kopararak emek pazarına ve fabrikaya gönderdiği ve onun çoğunlukla ailenin desteği durumuna getirdiğinden beri, proleterin evinde erkek üstünlüğünün son kalıntısı da temelini yitirmiş oldu (Engels 1998: 85)

bulundurmalarına rağmen esas olarak içinde yaşadıkları toplumsal koşullardan yola çıkıyorlardı. Bu anlamıyla gerek ücretli emek gücünde kadınların durumunu gerekse ev içindeki karşılıksız kadın emeğini analiz ederken hareketin ortaya çıktığı Batı toplumlarının sermaye birikim süreçleri bağlamında bir erkek egemenliği analizi gerçekleştiriliyordu. İkinci paylaşım savaşının bitişinden kısa bir süre sonra dünyanın yaklaşık üçte birinin sosyalist kampta yer almaya başladığı, sınıf mücadelesinin Batı toplumlarını sarstığı/tehdit ettiği, Fordist üretim tarzı diye anılan sermaye birikim rejiminin ve refah devleti politikalarının uygulamada olduğu bir kapitalizmin erkek egemenliğiyle ilişkileri/ilişkisizliği tartışılıyordu. ABD, Kanada, Avrupa ve Japonya gibi merkez ülkelerde büyük büyüme oranları, sürekli teknolojik gelişme, alım gücünde, artış, başta sağlık emeklilik ve eğitim olmak üzere refah sisteminin gelişimi ve düşük işsizlik oranları (Dumenil, Levy : 2008) güçlü bir sendikal hareket, sokaklara dökülmüş bir gençlik hareketi ve anti sömürgeci mücadelenin yanı sıra savaş karşıtı hareketin yükselişi söz konusuydu. 1935'lerden 1960'ların sonlarına kadar kadınlara biçilen rol ise esas olarak aile içindeki annelik göreviyle sınırlıydı. Aile ücretleri, erkeğin çalışmasıyla kazanılan sosyal güvenlik hakkının tüm çekirdek aile bireylerini kapsaması, kadınların ücretli emek gücüne katıldıkları koşullarda ise en düşük ücretli işlerde çalıştırılmaları ve ev işlerini yapmaya devam etmeleri de yine bu dönemin karakteristiği idi. Feminist hareket öncelikle aile- yuva retoriğini sorgulamaya başlarken ev içindeki karşılıksız kadın emeğinin ekonomi politikasını maddeci temelde analiz etmeye başladı.

Ev işlerini analiz eden maddeci yaklaşımlardan biri aslında on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında sosyalist hareketin yaptığı analizlerin devamcısı niteliğindeki Marksist feminist teoriydi. Kadınların ev içinde tutulmasının mevcut sistemin çıkarlarını iki yönlü olarak koruduğuna işaret ediyorlar. Marksist feministlere göre ev içindeki karşılıksız kadın emeği üretim araçlarının sahibi olan sermaye sınıfının emek gücünü yenilenmesine ilişkin maliyetlerinin azalmasını, böylelikle kârlarının artmasını sağlaması birinci nedeni oluşturuyor. Kapitalizmin, kadınlar ev işi yapmadığı durumda ayakta kalamayacağını söylerken kadınların ev dışında çalıştıklarında düşük ücret almalarının, refahın sermaye lehine yeniden dağılımını sağlamasının ise ikinci yönü oluşturduğu söyleniyor. Kurum olarak ailenin ücretli çalışanlar açısından örtülü bir vergilendirme aracı haline geldiğini ve kadınların iş gücüne katılımının yine sermayenin ihtiyaçlarına göre şekillendiğini ifade ediyorlar. Ev dışında çalışmaya başlayan kadınların daha düşük ücretle çalışmaya başlamalarını (keza bazı dönemlerde daha yoğun bazı dönemlerde daha sınırlı biçimde ücretli çalışmaya katılmalarını) aileyle ilişkilendirmekle birlikte tüm bunlar sadece kapitalizmin içsel dönüşümleriyle açıklanıyor. Ev içindeki erkek ile

kadın arasındaki egemenlik ilişkisine emek dışındaki bağlamlarda değinilmiyor. Bu anlamıyla Marksist feminist kuram kadınların ev içindeki emeğine erkekler tarafından karşılıksız el konmasını kapitalizmin bir sonucu olarak değerlendirirken patriyarkayı bağımsız kendi iç dinamikleri olan bir sistem olarak değerlendirmiyor (Margaret Benston 1997[1969]; Dalla Costa 2014)

Radikal feminizm, patriyarkanın çağdaş sanayi toplumlarında erkeklerin kadınları ezmesi sistemi ve bunun da ekonomik temelini ev içi üretim tarzı (patriyarkal üretim tarzı) olduğunu söylüyor. Delphy'e göre iki toplumsal üretim tarzı ve iki sömürü sistemi vardır. Sınai üretim tarzıyla kapitalist sömürü gerçekleşir. Ev içi hizmetlerin, çocuk bakımının ve bazı metaların üretiminin gerçekleştiği aile üretim tarzıyla da patriyarkal sömürü gerçekleşmektedir. Bu noktada evdeki erkekler kadınları sömürmektedirler (Delphy: 1999). Ev içindeki kadın emeğini patriyarkal üretim tarzı bağlamında analiz eden Delphy hem kadınların kapitalizm/çekirdek aile öncesindeki ezilmişliklerini hem de ücretli emek gücü içinde yer aldıklarında neden daha düşük ücretli, güvencesiz, niteliksiz işlerde çalıştıklarını patriyarkal sistem bağlamında açıklamaz. Yine ev içindeki üretim ilişkileri bağlamında erkeklerin kadınları sömüren sınıf olduğu iddiasına sahip olan bir başka radikal feminist olan Firestone, üremenin kadınların ezilmesinde temel unsur olduğunu söylüyor. Üreme kadınların erkekler tarafından ezilmesinin temelini oluştururken gebelik, çocuk doğurma ve çocuk bakımı görevlerinin kadınların patriyarkal sınırlara hapsolmesinin nedenleri olduğunu öne sürüyor.

Bu yazıda Ekim Devrimi'nin kadınlara ilişkin politikalarını tartışırken temel alınacak maddeci analizlerden biri olarak sosyalist feminizme göre ise patriyarka ve kapitalizm iki ayrı ancak içi içe geçmiş, birbirini sürekli etkileyen, yer yer çıkarları konusunda gerilimler yaşayan ancak ittifak halindeki iki bağımsız sistemdir. Bu bağlamda kadınların ücretli emek gücüne katıldıklarında karşı karşıya kaldıkları cinsiyetçi işbölümü kapitalist toplumda erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüklerini koruyan temel mekanizmayı oluşturuyor. Keza kadınların emek piyasasında düşük ücretlerle çalıştırılmasını sağlayan da bu mekanizmadır. Düşük ücretler kadınları erkeklere bağımlı kılıyor ve erkeklerle evlenmelerini teşvik ediyor. Evli kadınlar kocalarının işlerini yapmakla yükümlü oldukları için de erkekler hem ev dışındaki yüksek ücretlerden hem de ev içinde kadınların işlerini yapmasından yarar sağlamış oluyor. Yani ev içindeki iş bölümü emek piyasası tarafından sürekli kılınırken emek piyasasındaki cinsiyetçilik de ev içindeki cinsiyetçi işbölümü ile pekişiyor. Hartmann kapitalizm ile patriyarka arasındaki bu uyumun kadınlar için bir kısır döngü oluşturduğunu söylerken

patriyarkayı maddi temelleri olan bir toplumsal sitem olarak tanımlar. Bu anlamıyla sosyalist feminizmin Marksist ekonomistlerden ayrılığının altını çizer (Hartmann: 2011).

2-Sosyalizm deneyimleri ve kadınlar

Elbette Marks kadın sorunuyla “doğrudan” “yalnız onun üzerinde durarak” uğraşmadı. Bununla birlikte kadının hak eşitliği için eşsiz olanı, en önemli olanı yaptı. Materyalist tarih kavramıyla bize kadın sorunu üzerine eksiksiz formüller vermediyse de daha iyisini verdi; onları bulmak ve kavramak için doğru ve güvenilir yöntemi. (Clara Zetkin)

19. yüzyılda ilk [erkek] sosyalist düşünürler (Robert Owen, Cahrlés Fourier, Saint Simon) insanlar arasında mutlak eşitliğin sağlanacağı günleri tahayyül etseler de kadınlarla erkekler arasındaki eşitliğin nasıl sağlanacağına ilişkin somut politikalar önermiyorlardı. Aile kurumunu eleştirmiyor, en ileri talep olarak kadınlara eğitim hakkını savunuyorlardı. Dönemin işçi hareketlerinin kadınların çalışmasını engelleme yönündeki girişimlerine açıkça karşı durdukları da söylenemez (Michel, 1984: 92; Holmstrom, 2002: 12). Aynı yıllarda bir başka Fransız ütöpik sosyalisti Flora Tristan ise erkek sosyalistlerden farklı olarak, “İşçiler, mevcut koşullar altında evlerinizde ne olduğunun farkındasınız. Siz erkekler, karılarının hakları üzerinde egemenlik kuranlar bu hayatınızdan hoşnut musunuz? Söyleyin mutlu musunuz?” diye soruyordu. Tüm kadınlar için çalışma ve eğitim hakkını savunan Tristan kadınlarla erkekler arasında ilkesel olarak yasal eşitliğin sağlanmasının insanların birliği için şart olduğunu söylüyordu. (Holmstrom, 2002: 15) Ancak yine de dönemin sosyalist hareketinin sıcak gündeminde kadınların kurtuluşuna ilişkin somut politikaların yer aldığı söylenemez.

Ekim Devrimi'nin kadın politikalarını tartışmak için teorik politik yaklaşımlarının temel referansı olan Marksist teorinin söz konusu yıllardaki ve öncesindeki somut politik yansımalarına bakmak gerekiyor. 19. yy sonları ve 20. yüzyıl başlarında kadınların sınıf mücadelesi içindeki konumları önemli tartışma alanlarından biri haline geldi. Ekim devriminin kadınların (aşlında işçi kadınların) mücadelesine ilişkin analizlerini dönemin sınıf mücadelesi koşullarından ve deneyimlerinden ayrı tutarak değerlendirmek mümkün değil. Bu dönemdeki deneyimlerin tarihsel arka planına bakmak söz konusu olduğunda Marx'ın, “proletarya diktatörlüğü için Komüne bakın” sözünden yola çıkarak dönemin sosyalistlerinin kadınlara ilişkin yaklaşımlarını görmek için de öncelikle Paris Komünü 'ne bakmak anlamlı olacaktır.

2.1.Paris Komünü Kadınlara Ne Verdi?

Komün süresince kadınlar erkeklerle birlikte savaşırken, silah üretiminde çalıştılar ve geri hizmetleri üstlendiler. Yoksullara yardım, hasta ve yaralıların bakımı tümüyle kadınların

göreviydi. Ayrıca eğitim reformlarının hayata geçirilmesinde ve uygulanmasında görev aldılar. Öğrenimin laikleştirilmesi ve kız öğrencilerin de eğitim hakkından faydalanabilmesi için çok sayıda klüp kuruldu. Enternasyonalin kadın kolu olarak kurulan Kadınlar Birliği kadınları üretime ve mücadeleye katmayı hedefliyordu. Hatta *The Times* Muhabiri 19 Mayıs 1871’de “eğer Fransız ulusu sadece kadınlardan oluşsaydı ne müthiş bir ulus olurdu” der (akt. Cliff, 1981: 44). Devrimin, Proudhon gibi önderlerinin kadınlar konusundaki tüm tutuculuğuna rağmen kadınlar ve erkekler Komün boyunca birlikte mücadele ettiler. Ancak bu süreçte yapılan düzenlemelerin eşitlikçi yaklaşımlar içerdiğini söylemek mümkün değil. Çok sayıda işçi önderinin ve Komün önderinin zihninde kadınların çalışması erkek işçilerin işlerini kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Sanayinin küçük atölye ve ustalık işlerine dayalı yapısı da bu yaklaşımı besliyordu. Yine de Komün döneminde kadınların yeni bir cinsel ahlakı tartışmaya açmış olması oldukça önemlidir. Komün evlilik kurumunu şiddetle kınar. 10 Nisan’da “halkın davasını savunurken öldürülen bütün yurttaşların” meşru ya da gayri meşru çocuklarına ve eşlerine aylık bağlanması kararlaştırılır. Bu Parisli işçilerin evlilikle eşit koşullarda serbest birliktelikler kurabilmelerine izin anlamına gelir. Hatta bazı kadınlar evliliğin insanlığın geçmişindeki en büyük yanlış olarak kabul edilmesini ve ölen Ulusal Muhafız üyeleri arasında sadece evlenmeden birlikte yaşayanlara maaş bağlanmasını isterler. Keza kimi olumsuz tepkilere rağmen çok sayıda fahişe Komün için savaşıyor. Komün’ün önderlerinden Louise Mitchell ise bu birlikteliği destekler ve şöyle der, “Kim yaşamlarını yeni bir dünya için feda eden eski dünyanın bu zavallı kurbanlarından daha namusludur” (Cliff, 1981: 48). Sonuçta barikatlarda birlikte ölmelerine rağmen Komün kadınlara oy hakkı dahi vermez.

2.2 Ekim Devrimi ve Kazanımlar

1800’lerin sonuna gelindiğinde bir yanda sanayideki kadın emeğinin vardığı muazzam boyutların yarattığı işçi kadın örgütleri, diğer yanda eşit hak talebiyle örgütlenmeye başlayan orta sınıf kadınlar, toplumsal mücadelede yer almaya başladılar. Kimi zaman değme veya iletişim noktaları yakalansa da sınıf mücadelesinin keskinliği sebebiyle yan yana gelmesi olanaklı olamayan bu iki tür kadın mücadelesi temsil ettikleri kadınlar adına mücadeleyi 20. yüzyıla taşırlar.

Ancak özellikle ilk yıllarda işçi kadınlar bir yandan sermaye ve devletle mücadele ederken diğer yandan sosyalist hareket içindeki erkek egemenliğine karşı mücadele etmek zorunda kaldılar. 1900’lü yılların başından itibaren feminist hareketin gündeme soktuğu kadın özgürlüğü kavramı sosyalistlerin de gündemini meşgul etmeye başladı. Ancak dönemin sosyalistlerince “burjuva” olarak nitelendirilen feminist hareketten farklı olarak, siyasal alanda oy hakkında

cisimleşen kadın erkek eşitliği talebinin ötesinde, kapitalist sistemin bir bütün halinde kadınlar açısından yarattığı olumsuzluğun tahliline girilir:

...Marksist dünya görüşüm bana tam bir açıklıkla, kadının özgürlüğe kavuşmasının ancak yeni toplum düzeni ve başka bir ekonomik sistemin zaferi sonucu gerçekleşebileceğini gösteriyordu. Böylece burjuva eğilimli feministlerle savaşıma başladım ve var gücümle işçi hareketinin kadın sorununu da savaşım amaçlarından biri olarak programına alması için çaba harcadım. (Kollontay, 1992:16-17)

Burjuva feminizmi olarak anılan ve öncülüğünü orta sınıf kadınların oluşturduğu birinci dalga feminist hareket, eşitlik (mülk edinme, eğitim, aile ilişkileri, çalışma, velayet boşanma hakkı vb.) çerçevesinde formüle ettiği taleplerini 20. yüzyıl başlarından itibaren esas olarak seçme ve seçilme hakkı üzerine yoğunlaştırdı (Walby, 2016). İki hareketin farkını Alexandra Kollontay şöyle açıklıyordu:

Birleşik bir kadın hareketinin özellikle de sınıfsal çelişkiler üzerine kurulu bir toplumda gerçekleşmesi mümkün müdür... Feministler için “baş düşman” tüm hakları kendisine alıp, kadınları bağımlı duruma düşüren erkek cinsidir... Diğer proletarya ile sıkı bağlarını koruyarak, kadın sorununun da tümünden çözümünü getirecek bir genel bağımsızlık isteminde bulunmaktadır... (Kollontay, 1986: 42-43)

Aynı yıllarda Clara Zetkin sistemin erkek egemenliği ile kadınların oy hakkından mahrum bırakılması arasında doğrudan bağ kuruyor. Her ne kadar kadınlara oy hakkını 1907’de yaptığı konuşmasında Clara Zetkin de sınıf mücadelesinin gereklerine bağlıyor olsa da genel olarak tüm kadınların oy hakkından mahrum oluşunu kapitalizmin cinsiyetçiliği ile açıklıyor ve bu nedenle “burjuva” kadınların oy hakkına ilişkin herhangi bir olumsuz düşünce ifade etmiyor:

Kadınlara oy hakkı verilmesi, kadın emekçilerin özgür ve eşit gelişmesinin önündeki, sömürülenlerle sömürenler arasındaki sınıf farkından kaynaklanan, en önemli toplumsal engeli ortadan kaldırmaz. Ayrıca kadınların, kapitalist sistem içinde kadınlarla erkekler arasında oluşan toplumsal çelişkilerden kaynaklanan ve cinsiyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan çatışmalarının da ortadan kaldırılmasını sağlamaz. Diğer yandan, kadınların mutlak politik eşitliği çatışmaların en yoğun sürdürülebileceği zemini hazırlar. Bu çatışmalar çeşitlidir ama en önemlisi ve acıtıcı olanı ücretli çalışmayla annelik arasındaki çatışmadır. Bu nedenle biz sosyalistler göre kadınlara oy hakkı, burjuva kadınları için olduğu gibi “nihai hedef” olamaz. Kuşkusuz kadınlara genel oy hakkını kazanmak nihai hedefimize ulaşmak için verdiğimiz savaşın bu evresindeki en coşkulu beklentimizdir. Oy hakkı, burjuva kadınların eğitim ve çalışma olanaklarının önüne erkek imtiyazları olarak çıkan engellerin yıkılmasına yardımcı olacaktır. Proleter kadınlar ise, insanlıklarının tescilini sağlamak için sınıf sömürüsüne ve sınıf egemenliğine karşı verdikleri savaşta silahlandırıcaktır. (Clara Zetkin, 2012:136)

Dönemin sosyalist hareketinin oy hakkını tüm Avrupa’da gündeme aldığı süreçte Rosa Luxemburg da genel oy hakkının kadınlara oy hakkı- erkeklere oy hakkı diye ayrıştırılmayacağını ve ancak bir bütünlük içinde genel oy hakkının savunulmasının işçi sınıfının siyasal mücadelesi için anlamlı olacağını söyler. Bu noktada işçi kadınları işçi erkekler

karşısındaki ikincil konumundan değil, işçi kadınların oy kullanmasının sınıf mücadelesine yapacağı katkılardan bahsediyordu. Rosa, erkek egemenliğine karşı mücadelenin kapitalizmle iç içe geçmiş bir sistem olan patriyarkayı gerileteceği için kapitalizmi de gerileteceği fikriyle olmasa da, kadın ve erkek işçilerin sermaye karşısındaki çıkar ortaklığını ve mücadele birliğini açıkça ortaya koyuyor. Hatta bunun ötesine geçerek işçi ailesi dahi olsa bir toplumsal kurum olarak ailenin “boğuculuğunu” ifade ediyor:

...Açık görüşlü herkes, er ya da geç proleter kadınların siyasal yaşama katılmalarıyla işçi hareketinin nasıl güçlü bir sıçrama yapacağını görecektir. ... Kadınların siyasal özgürleşmeleriyle siyasal ve toplumsal yaşamlarının yanı sıra kuşkuya yer bırakmayacak biçimde Parti üyelerimizi, işçileri ve önderleri de yıpratın bugünkü zevksiz aile yaşamının da boğucu havasını da temizleyecek güçlü ve taze bir rüzgâr esecektir. (Rosa Luxemburg, 2013: 352-353)

Rosa 1912 yılında yazdığı *Kadınların Oy Hakkı ve Sınıf Mücadelesi* makalesinde son 15 yıl içinde yüz elli binden fazla kadının sendikalarda örgütlendiğini ve proletaryanın mücadelesinde etkin olduğunu anlatıyor ve sosyal demokrasinin bayrağı altında bir araya gelen binlerce kadının ilk hedefinin de oy hakkı olduğunu belirtiyor. Tarihten bugüne kadınları sınıf mücadelesinde destekçi olarak görmeye yatkın olan erkek sosyalistlerin o dönemde oy hakkını küçümseyerek “kadınların zaten sınıf mücadelesi içinde yer aldıkları ve oy hakkının öncelik olmadığına” ilişkin tezlerine şöyle cevap veriyor:

Son on beş yıl içinde proleter kadın kitlelerinin siyasal ve sendikal uyanışı muhteşem oldu: ancak bu haklarından yoksun olmasına karşın sınıfının siyasal ve parlamenter mücadeleye canlı ilgi duymasından kaynaklanıyor. (356)

...Proletaryanın sınıf mücadelesinin önlenemez yükselişi işçi kadınların haklarını siyasal yaşamın gündemine soktu. Örgütlenme ve toplanma hakkını kullanan kadınlar parlamenter yaşamın ve seçim kampanyalarının en etkin bölümünü oluşturdular. Bugün milyonlarca kadının cüretli ve özgüvenli bir biçimde haykırdıkları şey sadece kaçınılmaz bir sonuç, hareketin mantıksal bir sonucudur: *Oy hakkımızı verin.* (Rosa Luxemburg, 2013: 357-358)

Rosa işçi kadınların sınıf mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade ederken sosyalist erkeklerin neden yıllar boyunca kadınların oy hakkını ilk vazgeçilen talep ya da gereksiz ısrar olarak yorumladıklarını analiz etmiyor. Tersine sürekli olarak kadınların oy hakkının erkeklerle kadınların ortak sınıfsal çıkarları için önemini anlatıyor. Erkek sosyalistlerin kadınların oy hakkını geri plana itmesini bir tür politik aymazlık olarak değerlendirirken aslında sosyalist /işçi erkeklerin de erkek egemenliğinden çıkarları olduğunu görmüyor. Erkeklerin işçi kadınlarla eşit siyasal haklarla mücadele etmeyi önemsememelerini/istememelerini siyasal olarak değil arızı olarak değerlendiriyor. Rosa Luxemburg, Alexandra Kollontay ya da Clara Zetkin vd. erkek egemenliğini (içinde yaşanılan çağda) sadece kapitalizmin bir sonucu olarak gördükleri için sadece sermayenin işçi kadınlar üzerindeki egemenliğine işaret ediyorlar. Ancak

bu noktada ilginç olan Rosa'nın dönemdaşlarından (mesela Clara Zetkin'den) farklı olarak işçi sınıfından kadınlarla birlikte burjuva kadınların da oy hakkını [doğal olarak] kazanacak olmasından duyduğu memnuniyetsizliği göstermesi:

“Erkeklerin ayrıcalıklarına” karşı dişi aslanlar gibi mücadele veren o burjuva kadınların çoğu oy hakları olsaydı tutucu ve ruhani gericiğin saflarında uysal kuzular gibi kırıtaçlardı. Aslında sınıflarının erkek bölümünde olmaksızın gerici olmaları çok daha iyiydi. İşi olan az sayıda burjuva kadının ötesindekiler toplumsal üretime katılmamaktadırlar; erkeklerin proletaryadan ele geçirdiği artık değerini ortaklaşa tüketicilerinden başka bir şey değiller. ...[B]ir asalak yaşamın sağladığı “hakları” savunmada sınıf egemenliği ve sömürüyü doğrudan sürdürenlerden çok daha sabırsız ve acımasızdır.(Rosa Luxemburg, 2013: 359-360)

Alıntıda da görüldüğü gibi Rosa, işçi kadınların oy hakkından mahrum olmasını kapitalizmin erkek egemenliğine değil de işçi sınıfı düşmanlığına bağlıyor olması burjuva erkeklerin sahip olduğu siyasal hakların burjuva kadınlara da verilmesinden hoşnutsuzluk duymasına neden oluyor. Burjuva kadınları sadece tüketici olarak tanımlaması burjuva aile yapısındaki kadın erkek eşitsizliğiyle ilgilenmediğini de somutça gösteriyor. Sosyalist erkeklerin işçi kadınların oy hakkını önemsizleştirilmesiyle burjuva erkeklerin burjuva kadınların oy hakkını vermeme mücadelesi arasında bir siyasal bağ kurmuyor. Ancak kendiyi çeliştirdiğini ve burjuva kadınların oy hakkına sahip olmasının işçi sınıfının aleyhine olacağını söylerken bunu nasıl olup da burjuvazinin görmediğini sorgulamıyor

Birinci dalga feminist hareketin yasal eşitlik taleplerinin hemen hepsini (kuşkusuz özel mülkiyet- miras hakkı dışında) programına alan sosyalistler, soyut bir eşitlik kadınların kurtuluşunu sağlayamayacağı için, işçi kadınların kadın olarak mücadelesini, bütünlüklü toplumsal kurtuluş mücadelesini birlikte yürüttükleri erkek işçilerle birleştirmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Feministlerinin sadece kadınlardan oluşan bir partiyle mevcut erkek egemenliğine karşı örgütlenme hedeflerini gereksiz buluyorlardı. Zira kamusal alandaki kadın ezilmesini yeniden üreten tüm kanun/kurum/geleneklerin kadınlar lehine düzenlemelerle aşılması gerektiği sosyalistlerin programında mevcuttu (Kollontay, 1986:39).

1917'ye gelindiğinde işçi kadın hareketi de tüm dünyadaki işçi hareketi gibi toplumsal mücadelenin ve değişimin temel gücü haline geldi. 22 Şubat'ta (7 Mart) Petrogradlı kadın işçilerin ertesi günkü Enternasyonal Kadın Günü'nü kutlamak için gerçekleştirdikleri toplantı sonucunda aldıkları kararlar yaptıkları grev çağrısı, Şubat Devrimi'nin (23 Şubat) başlangıcı oldu. Ardından, Şubat Devrimi sırasındaki neredeyse sıfır noktadan yaza kadar, tekstil, gıda ve öteki sanayilerdeki kadınların hemen tamamı sendikalı olmuştu. Devrimi savunmak için

kurulan fabrika milislerinde bir yandan çalışan diğer yandan da nöbetleşe hizmet veren kadınlar vardı. Yine de yüzyılların kökleşmiş erkek egemenliği nedeniyle, kadınların işçi örgütlerinin yönetimindeki temsiliyetinin azlığı değişmez. Şubat'tan Ekim'e doğru ilerlerken, kadınlar da dâhil, politik olarak daha geri kesimlerde sendikalılık yayıldığı için, kadınlar da giderek daha iyi örgütlenirler. Ekim Devrimi öncesinde ve sonrasında devrimin önderlerinin kadınlar üzerine söylediklerine ve yazdıklarına baktığımızda Bolşeviklerin kadınları sosyalizm mücadelesinin olmazsa olmazı olarak değerlendirdiklerini görürüz –Clara Zetkin'in *Lenin'in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyeti*'nde Lenin'den yaptığı alıntıda gibi:

Çünkü kamusal hizmette, miliste, politik yaşamda kadınlara yer vermeksizin kadınları o uyuşturucu ev ve mutfak havasından çıkarmaksızın hiçbir gerçek özgürlük güvenceye bağlanamaz. Sosyalizm şöyle dursun demokrasi bile kurulamaz (akt. Zetkin, 1979:152).

Keza devrimden sonra sosyal yardım halk komiserliğine atanan ve dönemi için oldukça sıra dışı sayılan görüş ve uygulamalarıyla ilerleyen yıllarda feminizme yakın bulunan Kollontay'a göre, tarihsel materyalizm kadın ezilmişliğinin kapitalizme ait temel çelişkinin –emek-sermaye- dışında bir nedenden kaynaklanmadığını varsayar. Bu yüzden de kadınların gerçek anlamda özgürleşmesi ve mevcut ikincilliklerinden kurtulması ancak başka bir üretim ilişkisi ve ekonomik temel çerçevesinde şekillenen toplumsal yapıda mümkün olabilirdi (Kollontay, 1986:25).

Ekim Devrimi'nin ardından iktidarı ele geçiren Bolşevikler, kadınlara yönelik düzenlemelerle düşüncelerini hayata geçirmeye başladılar. Devrimden dört gün sonra sekiz saatlik iş gününü getiren bir kararname yürürlüğe kondu ve kadınların uzun çalışması yasaklandı. Kadınların ve çocukların ağır ve sağlıksız koşullarda, yeraltı ve gece işlerinde çalışması da yine aynı kararnameyle yasaklandı. Devrimden sonraki ilk yılda kadınlarla ilintili olarak çıkarılan kararnameler kadınlara tam oy hakkı tanıdı (sadece Norveç ve Danimarka'da vardı). Aile reislerinin otoritesine son verdi, miras hakkını kaldırdı, evliliği gönüllü bir ilişkiye dönüştüren boşanma ve sivil yasaları oturttu, meşru ve gayri meşru çocuklar arasındaki ayrıma son verdi, eşit ücret, eşit çalışma hakkı ve ücretli doğum izni verdi. Zina ve eşcinsellik ceza yasasından çıkarıldı (Rosenberg, 1990: 101).

Bu düzenlemelerle kadınların köleliği andıran yaşam ve çalışma koşulları düzeltilmeye çalışılıyordu. Kadın emeğinin üretim ilişkileri içindeki yeri, yeni üretim ilişkileri tesis etmeyi

amaçlayan Bolşevikler için doğal olarak, kadınların çalışma koşulları ilk müdahale alanlarından biri oldu:

...kadınların profesyonel çalışması ile anneliğin sağlıklı bir biçimde bağdaştırılmamasından kaynaklanan çelişkinin ve genelde annelik sorununun temel nedenidir. Böylesi bir çelişkinin iki olası çözümü vardır: 1-ya kadın evine dönecek ve ulusal ekonomik yaşama herhangi bir biçimde katılmaktan vazgeçecek, 2- ya da annelik sigortası ve küçük çocukların bakımı da içinde olmak üzere öyle sosyal önlemler alınacak ki kadın doğal görevi olan anneliği profesyonel/mesleki sorumluluklarını terk etmeden, ekonomik bağımsızlığını yitirmeden ve sınıfının amaçları doğrultusunda mücadeleye etkin katılımdan çekinmeden yerine getirebilsin (ayç) (Kollontay, 1986:67).

Tüm eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefleyen Bolşevikler de, kadınların kurtuluşunun tek başına yasal düzenlemelerle gerçekleşmeyeceğinin bilincindeydi. Kadınlara yönelik düzenlemeler anne evleri, kreşler, çocuk bahçeleri, okullar, ortak yemekhaneler, çamaşırhaneler ve bakım merkezleri gibi komünal kurumların açılmasını içeren bir dizi yasa ve tüzükle sürdürüldü. Yapılan yasal değişiklikler için Kollontay “evlilikle mutfağın ayrılması kadının tarihinde Kilise ve devletin ayrılmasından daha önemsiz bir reform değildir” diyordu. Ancak kadınların kurtuluşunun tek başına yasal düzenlemelerle halledilemeyeceği de bilinmekteydi. Lenin, *Kadınların Kurtuluşu Broşürü*’nde durumu şöyle tespit eder:

Kadının geçek kurtuluşuna, gerçek komünizme sadece bu küçük ve basit ev işlerine karşı topyekûn bir mücadelenin başladığı (proletaryanın egemenliğindeki devlet tarafından yönetilen bir mücadele) yerde ve zamanda ya da bu işler geniş ölçekli sosyalist ekonominin parçaları haline geldiğinde ulaşılabacaktır. (Cliff, 1981:161)

1920’de kürtaj (Sovyet hastanelerinde ücretsiz) serbest bırakılırken 1923’te bilim insanlarından oluşan bir komisyon aracılığıyla hastaneler, doğum evleri ve kadın danışma kliniklerine doğum kontrol hapları dağıtıldı. 1922 yılında çıkan çalışma yasasında önceden yayınlanan kararnameler bir çatı altında toplanarak genelde işçilerin özelde kadın işçilerin “kurtuluşu” için ön şart olan kimi düzenlemeler somutlandı. 1920’lerde Rusya anne ve çocuk yardımında dünyanın en ileri ülkesi haline geldi. Kadınları “kadın işi” olarak bilinen işlerden kurtarmanın bir parçası olarak kurulan komünal yemekhaneler 1919-20’de Petrograd nüfusunun yüzde 90’ını, Moskova nüfusunun ise yüzde altmışını, toplamda yaklaşık 12 milyon insanı, beslemekteydi. Çarlık Rusya’sında yaygın olan fahişelik devrimden sonra kayboldu, fahişeler ücretli emek gücüne katıldı (Rosenberg, 1990: 101-103).

2.2.1 Jenotdel (Bolşevik Parti Kadın Seksiyonu)

1918 Kasım’ında Lenin’in de önerisiyle düzenlenen Birinci Kadın İşçiler Kongresi aralarında Krupskaya, Inessa Armand ve Kollontay’ın bulunduğu kadınlar tarafından örgütlendi. Partiyeye

bağlı kadın örgütlenmesinin ilk adımının atıldığı bu kongreden sonra yapılan çalışmaların devamında,1919 yılında Jenotdel (Zhenotdel) adını alan Bolşevik Partisi'nin kadın seksiyonu oluşturuldu. Neredeyse tüm reel sosyalizm yılları boyunca, hatta hala, sosyalist örgütlerin kadın örgütlenmesi konusunda model aldığı bu örgüt, Bolşeviklerin kadınların kurtuluşuna ilişkin yaklaşımlarının da bir sonucuydu. Lenin'in sözleri ise bu yaklaşımın en etkili düzeydeki yansımasıydı,

Milyonlarca kadını tarafımıza çekmeksizin proletarya diktatörlüğünü uygulayamayız. Komünizmin inşasına onlarsız başlayamayız. Onlara ulaşmanın yolunu bulmalıyız... Parti, geniş kadın kitlelerinin... parti ile temasını sağlayan ve onları kontrol altında tutan organlara sahip olmalıdır... (akt. Cliff,1981:163)

Elbette ayrı kadın örgütleri kurulması düşünülemez, ama parti için kadın nüfusunun bilinçlilik düzeyini yükseltme sorumluluğunu üstlenecek uygun bir organ geliştirilebilir. Böylelikle, kadınlara Sovyet devletinin kurulması, yani daha iyi bir geleceğin oluşturulması yolunda kadınların haklarını nasıl kullanabilecekleri öğretilir.(akt.Kollontay, 1986:73)

Lenin'in yaklaşımının partinin büyük çoğunluğuna oranla daha olumlu olduğunu dikkate aldığımızda, ilerleyen yıllarda, radikal feministler tarafından bile “cinsel devrim” (Millet, 1987) olarak adlandırılan bu dönemde, kadınların sahip olduğu hakların neden kolayca geri alınabildiğini anlayabilmek mümkün. Zira Lenin dâhil, genel olarak Bolşeviklerin kadın sorununa yaklaşımı, kadınları ücretli emek gücüne katarak ev içlerindeki yüklerini azaltıp, sosyalizme bağlamak olarak özetlenebilir. Dönemin sosyalist önderlerinin, ki bunlara kadınların ezilmişliği üzerine çok ciddi çalışmalar yapan Krupskaya, Armand, Zetkin ve Kollontay da dâhil, kadın ezilmişliğini tümüyle kapitalist sömürüye ve onun ideolojisine bağlıyor olmaları, erkek egemenliğinin kapitalizmin ve onun ideolojisinin ortadan kalkmasıyla yok olacağını düşünmeleri, bağımsız bir kadın örgütlenmesi fikrini dışlamalarına ve burjuva feminizmi diye damgalamalarına neden oluyordu. İşçi erkeğin işçi kadın üzerindeki egemenliğini kapitalist ideolojinin yarattığı bir yanlış bilinç olarak gördükleri için, komünizme giden yolda kadın ve erkek işçilerin birlikte mücadelesinin sorunu çözeceğini düşünüyorlardı. Kadın kimliği annelikle eş tutulurken, ev içi işleri toplumsallaştırmak için yapılan düzenlemelerin temel gerekçesi, kadınların bir yandan üretim sürecine katılırken diğer yandan “kutsal” annelik görevlerini gereğince yerine getirebilmelerini sağlamaktı. *Lenin'den Anılarda*, Kollontay şunları aktarır:

[Lenin'e göre] kadınlar çok değerli bir yaratıcı güçtürler ama onların anne olma hak ve görevleri de vardır. Annelik başlıca toplumsal yükümlülüklerden biridir.

...Kadınların özgür olması demek onlara çocuklarını diledikleri gibi yetiştirme şansı tanımak, annelik görevini toplum yararına çalışmakla birleştirmek demektir. (Kollontay, 1986: 75)

Esas olarak kadınları sosyalizm mücadelesine ve Bolşevik Parti saflarına kazandırmak amacıyla kurulan Jenotdel'in yürüttüğü hızlı örgütlenme çalışmaları sonucunda, Partide 1920 yılında yüzde 7,4 olan kadın üye oranı 1927'de yüzde 13,1'e yükselirken, 1923'te 1.449.000 olan sendikalı kadın sayısı 1957'de 2.569.000'e yükselmişti. Ki bu rakam toplam üyelerin yüzde 26,1'ine denk düşmekteydi (Rosenberg, 1990:105).

Ancak bu süreç boyunca Bolşevik Partide bir zihniyet değişiminden bahsetmek mümkün değil. Kadınların hala esas görevinin annelik olduğu, kadının bedenine sahip çıkmasının doğurganlıkla sınırlandığı ve aslında annelik görevi sebebiyle bir şekilde toplumsal denetime tabi tutulduğu, tek eşliliğe dayalı ahlak anlayışının hüküm sürdüğü ve kadınların erkeklerle eşitlenmesinden sadece iş gücüne katılımın anlaşıldığı, bir zihniyet hüküm sürüyordu. Kollontay'ın bu konudaki sözleri ilerleyen yıllarda yasal kazanımların da nasıl kolayca geri alınabildiğinin ispatıydı aslında:

Sekizinci Sovyet kongresinde Sovyet yürütme kurulu üyesi olarak bir önerge verdim: Sovyetler tüm alanlarda kadının eşit haklara sahip bir kişi olarak görülmesine ve buna uygun olarak ona devlet ve komün çalışmalarında görev verilmesine katkıda bulunmalıdırlar. Bu önergeyi vermem ve kabul ettirmeyi başarmam pek de kolay olmadı...
Yeni Ahlak konusundaki savımı yayınladığımda yoğun bir tartışma başladı, *çünkü Sovyet evlilik yasamız aslında benzer yasalardan daha ilerici değildir, gerçi kiliseden ayrılmıştı, ama bu diğer ilerici demokratik ülkelerde de böyleydi. Evlilik medeni nikâh ve evlilik dışı çocuk yasal olarak meşru çocukla eşit tutulmasına karşın, bu alanda uygulamada henüz pek çok ikiyüzlülük ve haksızlık vardı (ayç). Bolşeviklerin propagandasını yaptıkları "ahlaksızlıktan" söz ederken bir de evlilik yasalarımız ayrıntılı biçimde incelenmelidir, o zaman boşanma sorununda Kuzey Amerika düzeyinde olduğumuz ve evlilik dışı çocuk sorununda ise Norveç kadar bile olmadığımız anlaşılacaktır.* (Kollontay, 1992: 47-48)

Kadın bedeninin ve cinselliğinin devrim öncesine ait değer yargılarıyla denetlenmeye devam etmesi, kadınların özgürlüğüne karşı sosyalizmi korumak amacıyla toplumun en geri değer yargılarıyla uzlaşılmasını beraberinde getirir. Kaldı ki özgür insanlık hedefiyle yola çıkan Bolşevik Partisi önderlerinden Lenin'in dahi kadınların özgürlüğüne yaklaşımı, kadınların özgürce çalışması ve sosyalizm mücadelesine katılmasından ibaretti. Bedenleri ve cinsellikleri üzerindeki denetim hakkı toplumda kalmalıydı,

Kuşkusuz susuzluk giderilmek ister. Ama normal insan normal koşullarda sokak çamuruna yatıp bir çirkeften içer mi? Ya da kenarı birçok dudağın değmesiyle yağlanmış bir bardaktan? Hepsinden önemlisi işin toplumsal yanındır. Su içmek gerçekten bireyseldir. Aşta iki kişi vardır ve bir üçüncü yeni yaşam doğabilir. Bu olguda toplumsal bir çıkar vardır, topluma karşı bir ödev vardır...

Sizin günah listeniz daha da uzun Clara. Bana anlatıldı ki yoldaşların okuma ve tartışma akşamlarında özellikle cinsel sorunu, evlilik sorunu ele almıyormuş. Başlıca ilgi konusu, politik öğretim ve eğitim konusu buymuş. Bunu işittiğim zaman kulaklarıma inanamadım. (Zetkin, 1979:250-256)

2.3.1921 Sonrası

Kadınların ezilmişliğini emeğine, kimliğine ve bedenine el koyan cinsiyetçi bir sistemin varlığıyla açıklamayıp, işçi erkeğin de işçi kadını ezmekten çıkarı olduğunu görmeyen Bolşevikler (kadın ve erkekler), devrimin hemen ertesinde oluşturdukları yasal altyapının ideolojik değişime yol açabilecek bir süre varlığını koruyamaması sonucunda, ekonomik ve ideolojik baskıların da etkisiyle, kadınların elde ettikleri hakları budamaya başladılar.

1921’de uygulamaya sokulan Yeni Ekonomik Politika’yla (NEP) büyük çaplı işsizlik doğunca en büyük darbeyi kadınlar yedi. Verimliliği artırma hedefi, kadın emeğinin maliyetlerinin yüksek olması ve işten çıkarmaların serbest bırakılmasıyla kadın işsizliği hızla arttı. Hatta 1924’te kadınların gece çalışmalarına konan yasak kaldırıldı. Kadınların özgürlüğü hedefinde atılan geri adımlar sonucunda komünal kurumlar çalışmaz hale gelir. Örneğin 1925 Kasım’ında Petrograd’da toplu yemekhanelerden yararlananların oranı 50.000’e düşmüştü. Artan işsizlikle yeniden baş gösteren fahişelik 1922’de devrim öncesi oranlarına ulaştı (Rosenberg,1990:106). 1925’te çıkan Aile Yasasıyla nafaka uygulamasına geri dönüldü. Geleneksel aileyi koruma baskısı Sovyet iktidarının mülkiyet haklarını korumaya çalışan köylülerle uzlaşma aramasıyla birleşince kadınların özgürlüklerinin budanması meşrulaştı. 1920’li yıllar boyunca sanayi üretimini arttırmak için yapılan yatırımların kaynağı hizmet sektöründen, özellikle toplumsallaştırılan ev işlerinin yeniden kadınların sırtına yüklenmesiyle elde edilen tasarruflardan, karşılanır oldu. 1919’da kadınların özgürlüğü için yürüttüğü kampanyalarla işe başlayan Jenotdel 1930’lara gelindiğinde hükümetin/partinin önceliklerini tümüyle benimseyerek “Yüzde 100 Kolektifleştirme” kampanyası düzenlemekteydi. Bağımsız bir örgüt olarak kurulmamış olması sebebiyle, Parti kararlarına karşı kadınları savunma gücü yoktu. Yine de 1932’de feshedildi. Kadınlara yeraltında çalışma yasağı 1933’te kalktı. Aynı yıllarda vasıfsız işlerde kadın emeği yoğunlaşırken eşit işe eşit ücret de bir hayal olmaktan öteye gidemedi.

Önce eşcinsellik yasaklandı ve ceza kapsamına alındı. 1936 yılında çıkarılan “Anne ve Çocuğun Savunulması” kararnamesiyle kadınların devrim ertesinde aile hukukunda elde ettikleri bütün kazanımlar geri alınmış oldu. Aslında kadınların elinde somut olarak kalan

seçme seçilme hakkı ve hem ev dışında hem de ev içinde durmadan çalışma hakkı olmuştu. 1936'da kürtaj yasaklandı. Zina ve gayri meşru çocuklar gibi kavramlar yeniden kullanılmaya başlandı. Boşanma neredeyse imkânsız denecek kadar zorlaştırıldı. Aile kurumu yüceltilirken esas olarak kadınların sırtından ucuz emek gücünün yetiştirilmesi ve üretime katılması örgütlendi. Doğumları arttırmak için annelik madalyaları dağıtılmaya başlandı. Dönemin politik ruhunu en iyi özetleyen ise Stalin'in şu sözleriydi: "İnsana gereksinmemiz var. Yaşamı yok eden kürtaj bizim ülkemizde kabul edilemez".

Sonuçta yirmi yıldan az bir süre içinde Rusya'daki kadınlar neredeyse bütün yasal kazanımlarını kaybettiler. Parti hiyerarşisine, sosyalizmi kurma hedefine, dolayısıyla erkek yoldaşlarına bağladıkları umutları, bir direniş göstermeden yenilmelerine yol açarken, 20. yüzyıl boyunca tüm sosyalizm deneylerinde ve sosyalist örgütlerde, kadınların makûs talihinin de temelini oluşturdu.

3.Kadınlar için devrim...

Komünle aynı yıllarda ilk ciddi örgütlülüklerini yaratan birinci dalga feminist hareket, siyasal tarih yazınında burjuva kadınların oy hakkı mücadelesiyle özdeşleştirilse de, oy hakkı mücadelesi kadınların hayatlarını topyekûn değiştirme mücadelesinin bir eşiği olarak ortaya çıktı. İkinci dalga feminist hareketin en ünlü kuramsal aforizması "özel alan politiktir" 1912 yılında Amerikalı toplumsal reformcu Mary Beard tarafından "Günlük yaşamda geçerli olan her şey politiktir" diye ifade ediliyordu (Rowbotham, 2010: 11). 1889'da Emmeline Pankhurst İngiltere'de mücadelenin ilk büyük örgütlerinden Oy Hakkı Birliği'ni kurmuştu, ancak birlik aslında evli kadınların haklarıyla ilgileniyordu. Boşanma, miras, çocukların velayeti gibi konularda tüm kadınların eşit haklara sahip olması için uğraşıyordu. İlerleyen süreçlerde işçi sınıfından kadınların da kendilerini oy hakkı mücadelesi içinde işçi örgütleri ve partileri aracılığıyla var ettiği görülse de bu örgütlerin erkek yapısı ve kadınların mücadelesine koydukları rezervler işçi sınıfından çok sayıda kadının da bağımsız kadın örgütleri ile mücadele içinde yer almaya başlamasıyla sonuçlandı. Sınıf mücadelesi ile kadın mücadelesi arasındaki geçişkenliğin örneklerinden biri de Bristol'deki işçi örgütlenmesinde ve kadınların sendikal örgütlenmesinde aktif çalışan Enid Stacy'di. *Kadın Hakları Yüzyılı* (1899) başlıklı denemesinde tam da kadınların ücretli emek gücündeki koşullarına ilişkin taleplerle özel alandaki kadın erkek ilişkilerine yönelik talepleri bütünleştiren bir çerçeve sunuyordu:

- Kadınların kişiliğine sahip çıkma hakkı ve anne olup olmamaya karar verme yetkisi
- Eşler arasında tam eşitlik, boşanma yasasında değişiklik

-Çocukların bakım görevini babayla aynı koşullarda üstlenmek

-Tam siyasi vatandaşlık

-Kadınların cinsiyete bakılmaksızın eğitimlerine göre ancak bireysel yetenekleriyle sınırlandırılabilir çalışma hakkı

Stacy kapitalizm koşullarında devletin anneliğin geleceğini koruması gerektiğini ve anne adayına da bizzat anne olan kadınların gereksinimlerini göz önünde bulunduracak önlemler alması gerektiğini düşünüyordu. Bu anlamıyla özel alan kamusal alan ilişkisi arasındaki bağı kapitalizm ve devlet üzerinden yeniden ortaya koyuyordu (Rowbotham, 2010: 252)

Meclis oturumlarını etkilemek/engellemek için yapılan sokak eylemlerinden posta kutularını kırıp kiliseleri ateşe vermeye değin çok sayıda devrimci şiddet örneği feminist hareketin direnişini yükseltirken, erkek iktidarların şiddet dolu yüzünü de açığa çıkarıyordu. Kadınların saldırılarından, erkeklerin kendilerine ayırıp büyük önem verdiği hiçbir yer kurtulmuyordu. Örneğin “Kadınlara Seçilme Hakkı” sözü asitle yakılarak golf alanlarına bile yazılmıştı. Gerek İngiltere’de gerekse ABD’de şiddete dayalı eylemler nedeniyle tutuklanan feministler, siyasi bir hareket olarak kabul edilmek için cezaevlerinde de çok ciddi bir direniş göstermek ve “siyasi mahkûm” olarak kabul edilmek için de açlık grevi örgütlemek zorunda kalmışlardı. Ancak tüm örgütlülüklerle ve mücadelenin ulaştığı boyuta rağmen kadınların saldırılarıyla elde etmek istedikleri salt oy hakkı değil, bunu kazandıkları zaman sahip olacaklarına inandıkları güçtü. Oy hakkını kazandıktan sonra mecliste reformlar yoluyla eşitlik adımlarının gerçekleşeceğine inanıyorlardı. (Rowbotham, 2011)

1900’lerin ilk otuz yılında – aslında mücadelesini sonuç alıcı bir biçimde örgütlediğini ispatlayan- feminist hareket, eğitimden miras hakkına, elde ettiği her hak için, uzun yıllar süren mücadeleler sürdürmüş ve çoğu kez erkek parlamentoların kapısından geri dönüşler yaşamıştı. Tam da bu nedenle birinci dalga feminist hareket, ikinci dalgadaki gibi bir sistem olarak patriyarka analizinden, özel-kamusal alan ilişkisinin kuramsal bağını kurmak gibi bir çerçeveden yol çıkmamış olsa da tümüyle kadınların ev-aile içindeki erkek egemenliğine karşı başkaldırısı ekseninde bir politik mücadele örgütlemişti. Ev içinde, evlilik kurumu dâhilinde yaşanan baskı ve sömürüye direnişle başlayan mücadele, yönetenlerin hep erkek olduğu bir dünyada yönetenlerin dünyasına girmeden hakların elde edilemeyeceği düşüncesiyle oy hakkı mücadelesine kilitlendi ve kazandı (Rowbotham, 2011; Walby, 2015). Oy hakkının kazanılmasıyla birlikte kadınlar/feministler parlamento mücadelesi aracılığıyla haklarına ulaşmak için mücadelenin seyrini ve yöntemlerini değiştirdiler. Feministler oy hakkı

mücadelesi süresince evlilik kurumuna yönelik, evdeki erkeklerin baskısına direnişte güçlenmelerini sağlayacak haklar için de mücadeleye devam ettiler. Yıllarca boşanma hakkı için mücadele ettikten sonra örneğin İngiltere’de kadınlar ancak 1878 yılında erkeğin şiddet uyguladığını ya da evi terk ettiğini ispat ettiklerinde boşanma ve nafaka hakkına sahip oldular. 1902’de alkol alışkanlığı, 1925’te uyuşturucu bağımlılığı ve zührevi hastalıklar, 1937’de ise zina kadınlar için boşanma ve nafaka hakkına sahip olmalarını sağlayacak gerekçeler oldu (Ancak 1984’te nafaka için evlilik suçu olması gerekliliği ortadan kalktı) (Walby, 2016: 256).

Sosyalist hareket içinde ise kadınların erkeklerden bağımsız örgütlenmiyor oluşları ve sınıf mücadelesi içinde erkeklerle birlikte verilecek mücadelenin kapitalizmin alaşağı edilmesiyle işçi sınıfından kadın ve erkeklerin eşitleneceği fikri, sınıf siyaseti içinde kadınların taleplerinin kolayca massedilmesini sağlayabiliyordu. Kadınların bizzat yanlarındaki erkeklere karşı ve onlardan bağımsız örgütlenmediklerinde tek başına kapitalist sömürüye son verilmesiyle erkek egemenliğinden kurtulamayacaklarını da aslında Alexandra Kollontay’ın “Yeni Ahlak” konusunda yazdıklarında ortaya çıktığı üzere kısa bir süre içinde fark ettiğini görmüştük.

Feminist hareketin bağımsız örgütlenmesi kadınların özel alana ilişkin yasal düzenlemeler konusunda adım adım elde ettikleri kazanımları, istisnai süreçler (faşizm dönemleri ve erkek şiddetinin katmerlendiği savaş yılları) dışında koruduklarını ve geliştirdiklerini görüyoruz. Formel olarak kadın erkek eşitliğini burjuva iktidarlardan çok önce kabul etmiş ve dillendirmiş olmalarına rağmen reel sosyalizm yılları boyunca bu ön kabulün siyasi temsiliyete yansımamış olması da kadınların bağımsız örgütlenmelerinin önemi konusunda bilgi verebilir: Resmi sosyalist partilerde politbüroların, merkez komitelerin ve genel sekreterlerin hep erkek olduklarını gördük. Hatta sosyalizmde yaşanan bürokratlaşma ile birlikte Alexandra Kollontay, Clara Zetkin, Inessa Armand gibi devrimci kadın önderlerin tasfiye edilmeleri de siyasal saflaşmaların ötesinde erkek egemenliğinin sonuçları olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz ki burjuva demokrasileri içinde kadınların elde ettikleri haklar kendi mücadelelerinin yanı sıra Batı’nın hemen yanı başında yükselen sosyalizmle de ilintiliydi. Bilhassa kadınların önündeki istihdam yasaklarının kalkması ve sendikal örgütlenmelerinin güçlenmesi bunun örnekleriydi. Ancak oy hakkının kazanılmasının kadınların taleplerinin parlamenter politikalar içinde kendine yer bulabilmesi açısından en önemli dönemeç olduğunun altını çizmek gerekiyor. Taleplerin siyasal alanda parlamento düzeyinde de ifade edilmeye başlanması (hem sınırlı sayıdaki kadın siyasetçi hem de kadın seçmenlerin oyunu alabilmek için parti politikalarıyla)

(Walby, 2016) feminist mücadelenin politik programının burjuva siyasal zeminlerindeki belirleyiciliğini ilan ediyordu.

Aslında bugünden bakıldığında birinci dalga feminist hareketin ve eş zamanlı olarak sosyalist kadınların somut kazanımları göz önünde bulundurulduğunda sonuçları itibarıyla bu dönem kadınlar açısından bir “siyasal devrim”^{*} olarak nitelendirilebilir. Söz konusu yıllar aslında, feminist hareketin- kadın kurtuluş hareketinin kendini bağımsız bir siyasal özne olarak kabul ettirmenin ötesinde Batı’da tüm kadınlar adına toplumsal bir temsile sahip olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. 1900’lerin ilk çeyreğinde, burjuva ve sosyalist devrimlerin gerçekleştiği ya da tüm toplumu sarstığı yıllarda kadın kurtuluş mücadelesi tüm devrim perspektiflerinin gündeminde yer almayı başardı. Kadınların mücadelenin değişik aşamalarında eğitim, boşanma, çalışma, mülkiyet ve miras haklarını elde etmelerinde kilit rol oynayan oy hakkı mücadelesi/kazanımı, kadınların kolektif siyasal özne olarak egemenlerin ve ezilenlerin mücadelesine resmen kabulünün önünü açtı. Bu anlamıyla erkeklerden bağımsız bir siyasal varoluş kadınlar için mümkün oldu. Bu siyasal devrimin bir üst aşamaya sıçraması [kadınlar için] bir toplumsal devrim de gerektiriyordu ve kadınların toplum içinde varoluş koşullarının topyekûn sorgulanması ve dönüşmesi mücadelesi ancak ikinci dalga feminist hareketin ortaya çıkmasıyla mümkün oldu.

Bu metnin tartışması kadınların sosyalist ülkelerde mi yoksa kapitalist ülkelerde mi daha “insanca” yaşadıkları değil. Topyekûn eş zamanlı olarak sosyalist kadın mücadelesi ile feminist kadınların mücadelesinin aslında bir siyasal devrimi gerçekleştirdiğini ancak maddeci feminist analiz itibarıyla ev içindeki erkek egemenliğini ortadan kaldıramadığını tartışmak.

Kaynakça

-Benston, M., (1997[1969]), “The Political Economy of Women’s Liberation”, **Materialist Feminism**, Ed. Rosemary Hennessy, Chrys Ingraham, Routledge, New York

Cliff, Tony, (1990), **Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi**, Çev.Şamil Beştoy, İstanbul, Ataol,

---

* Feminist mücadele süreçlerini sınıf mücadelesine ilişkin tarihsel kavramlarla tanımlamak gerekmiyor. Burada da “siyasal devrim” tanımını bir analogi olarak kullandım.

- Delphy, C., (1999) **Baş Düşman**, Çev.Handan Öz, Lale Aykent Tunçman, İstanbul, Saf,
- Dumeneil, G., Levy D., (2008), “Neo Liberal Karşı Devrim”, **Neoliberalizm-Muhafif Bir Seçki**, Der. Alfredo Saad Filho- Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı-Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Yay.
- Engels, F. (1998), **Ailenin Devletin Özel Mülkiyetin Kökeni**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yay.
- Hartmann, H., (2011), “Kapitalizm patriyarka ve cinsiyete göre iş ayrımı”, *Feminist Politika*, Sayı 12, Sonbahar 2011, İstanbul, sf 4-16
- Holmstrom, N. (2002), “Foremothers/Fathers”, **The Socialist Feminist Project**, Monthly Review Press
- Kollontay, Aleksandra(1986), **Kadınların Özgürlüğü**, Çev. Yasemin Çongar, İstanbul, Yarı yay.
- (1992), **Özgür Bir Kadın Komünistin Otobiyografisi**, Çev.Nesrin Oral, İstanbul, Belge yay.
- Luxemburg, Rosa (2013), **Rosa Luxemburg Kitabı Seçme Yazılar** (2013), Der. Peter Hudis-Kevin B. Anderson, çev. Tunç Tayanç, Dipnot Yay. Ankara
- Michel, Andree (1984), **Feminizm**, Kadın Çevresi Yay. Çev. Şirin Tekeli
- Millet, Kate (1987) **Cinsel Politika**, Çev. Seçkin Selvi, İstanbul, Payel,
- Rosenberg, Chanie (1990), **Kadınlar ve Perestroyka**, Çev. Osman Akınhay İstanbul, Pencere,1990
- Rowbotham, Shelia, (2010)**Yeni Bir Çağ Hayali**, çev. Suğra Öncü, Sel Yay.
- (2011), **Kadının Gizlenmiş Tarihi**, Çev. Nilgün Şarman, Payel yay.

-Walby, Sylvia (2016), **Patriyarka Kuramı**, Çev Hülya Osmanağaoğlu, Dipnot Yay.

-Zetkin, Clara (1980), **Lenin'in Bütün Dünya Kadınlara Vasiyeti**, Çev,Atilla Temiz, İstanbul, Sorun yay.

(2012), **Seçme Yazılar**, Der. Philip S. Foner, Çev.Yaprak Zihniöglu, Hülya Osmanağaoğlu vd. Notabene Yay. İstanbul